

BIOLOGISK MÅNGFALD I EN HISTORISK MILJÖ

– ETT GESTALTNINGSFÖRSLAG FÖR ODINSLUND I UPPSALA

LINNÉA RANDHEM

Titel: Biologisk mångfald i en historisk miljö – Ett gestaltungsforlag for Odinslund i Uppsala
Engelsk titel: Biodiversity in a Historic Environment – A Design Proposal for Odinslund in Uppsala
© Linnéa Randhem
Handledare: Antoinette Wärnbäck, SLU, institutionen för stad och land
Biträdande handledare: Marcus Hedblom, SLU, institutionen för skoglig resurshushållning
Examinator: Anna Tandré, SLU, institutionen för stad och land
SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur
Omfattning: 15 hp
Nivå: Grundnivå G2E
Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur
Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Nyckelord: allé, biologisk mångfald, fjärlar, kulturhistoria, Odinslund, urban park
Omslagsbild: Odinslund. Foto: Henri Osti, Upplandsmuseet. Med publiceringstillstånd. Bildmontage: Linnéa Randhem
Publiceringsår: 2014
Publiceringsort: Uppsala
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Abstract

The profession of landscape architecture often includes making priorities between different interests. For instance, this can be the case when combining values of cultural historical environments and promoting biodiversity in cities. If both of these interests are present at the same site, the landscape architect's role is to combine them to a holistic functional unit. This bachelor's thesis investigates how to highlight historical values in an urban place, at the same time increasing and interacting with biodiversity. The study focuses on Odinslund in Uppsala, renowned as a promenade park situated in an area representing comprehensive cultural heritage values. The methods used in this paper include literature and photography reviews, inventories and discussions with experts to find reliable information about Odinslund and biodiversity in urban environments. This information was analyzed to form the basis for a design proposal and final discussion. Focus of the proposal concerning biodiversity is how to favour butterflies in urban environments. Knowledge about their reproduction and survival demands is determinant for the results, consequently affecting the design. The proposal also shows how to highlight the cultural historical values in Odinslund. The design is illustrated on a site plan with descriptions of conceivable concrete measures to achieve the desirable environment. Examples include new trees, extensions of the avenues, dispersal corridors and appropriate areas for all stages of the butterfly life cycle. Further measures are seating positions, information signs, reconstruction of the sightline to the obelisk and accentuating the so called coronation road. Preservation and development of the environments of the city implicate several aspects that need to be brought together. The investigation showed that increased usage of a site like Odinslund is an important contributing factor to raise people's awareness of biodiversity and cultural history in the city. This consideration is reflected as well in the design proposal in order to increase Odinslund's attraction and visitor frequency in general.

Sammandrag

Landskapsarkitektyrket handlar ofta om att göra prioriteringar mellan olika intressen som ställs mot varandra. Exempel på sådana är kulturhistoriskt värdefulla miljöer samt värdet av bevarande och utveckling av städernas biologiska mångfald. Om båda dessa värden finns att ta hänsyn till på en och samma plats har landskapsarkitekten en roll att väva samman dem till en fungerande helhet. Syftet med den här uppsatsen är att undersöka hur man kan förstärka de historiska värdena på en urban plats och samtidigt främja stadens biologiska mångfald på ett samspelande sätt. Odinslund i Uppsala valdes ut som studieobjekt eftersom det är en centralt belägen promenadpark i ett område med höga kulturhistoriska värden. Litteraturstudier, fotografistudier, inventeringar och samtal med sakkunniga utgjorde metoder för att få relevant information om Odinslund och om biologisk mångfald i urbana miljöer. Informationen analyserades och resulterade i ett gestaltungsförslag med tillhörande diskussion. Förslaget fokuserar på biologisk mångfald och hur man kan gynna fjärilar i stadsmiljö. Kunskap om fjärlars behov för reproduktion och överlevnad är avgörande för resultatet och styr utformningen. Förslaget visar även hur Odinslunds kulturhistoriska värden kan lyftas fram. Gestaltningen presenteras med en illustrationsplan och beskrivningar på möjliga konkreta åtgärder som kan skapa den miljö som eftersträvas. Exempel på detta är nyplantering och förlängning av Odinslunds alléer samt anläggning av fjärlrestauranger, spridningskorridorer och barnkammare för fjärilar. Andra åtgärder är sittplatser, informationsskyltar, återskapande av siktlinjen till obelisk och förtydligande av den så kallade kröningsvägen. Arbetet med att bevara och utveckla stadens miljöer innefattar flera aspekter som ska vävas samman. I undersökningen framkom att ökad användning av en plats med Odinslunds karaktär är en viktig bidragande faktor till att medvetandegöra invånarna om både biologisk mångfald och kulturhistoriska värden i staden. Denna lärdom avspeglas i ambitionen att genom gestaltungsförslaget även öka Odinslunds attraktion och besöksfrekvens generellt sett.

Innehåll

Introduktion	5
Bakgrund.....	5
Syfte och frågeställning	5
Avgränsningar	6
Metod	6
Litteraturstudier	6
Fotografistudier	6
Inventering	6
Samtal med sakkunniga	7
Analys	7
Programformulering, koncept och gestaltning	7
Resultat	7
Samtal med landskapsarkitekt om Odinslund	7
Fotografistudie	7
Inventering.....	8
Samtal med sakkunnig om biologisk mångfald	8
Litteraturstudie om biologisk mångfald i stadsmiljö.....	9
Litteraturstudie om fjärilar	9
SWOT- analys	10
Gestaltningförslag	10
Diskussion	12
Reflektioner över arbetsprocessen och metodval.....	12
Resultat och val av plats	12
Sammanfattande diskussion	12
Frågor för vidare studier	12
Referenser	13
Bildreferenser.....	13

Introduktion

Landskapsarkitektur handlar ofta om att göra prioriteringar mellan olika intressen som ställs mot varandra. Aspekter inom ekonomi, teknik, funktion och estetik måste sammanvägas (Sveriges Arkitekter 2014) och ibland finns värden som kräver extra hänsyn och skydd. Exempel på sådana är kulturhistoriskt värdefulla miljöer som i Sverige är starkt lagskyddade (Länsstyrelsen Uppsala län 2014). Det finns riktlinjer för hantering av historiska värden i städer och i Uppsala kommuns översiktsplan går det bland annat att läsa att *I samband med omvandlingar och förändringar ska kulturhistoriska värden alltid beaktas och lyftas fram så att stadens identitet förstärks och utvecklas* (Uppsala kommun 2010, s. 42).

Även värdet av bevarande och utveckling av den biologiska mångfalden har uppmärksammats alltmer de senaste årtiondena (Kärnefält 2006). Det finns idag flera internationella överenskommelser om bevarande av biologisk mångfald där *Konventionen om biologisk mångfald* är en av de mer betydelsefulla (Centrum för biologisk mångfald 2014a). För att uppnå målen i konventionen finns riktlinjer som bland annat anger att städer måste planeras så att det finns förutsättningar för ett rikt djur- och växtliv (Centrum för biologisk mångfald 2014b).

Vid planering och förändring av städernas utemiljö finns, som ovan anges, högt uppsatta mål och riktlinjer för både biologisk mångfald och historiska värden. Eftersom dessa utgör två olika aspekter finns troligen olika perspektiv på hur en plats ska utvecklas. Om båda dessa värden finns att ta hänsyn till på en och samma plats har landskapsarkitekten en roll att väva samman dem till en fungerande helhet. I det här arbetet vill jag som blivande landskapsarkitekt därför undersöka hur man skulle kunna förstärka en plats historiska värden och samtidigt främja stadens biologiska mångfald på ett samspelande sätt. Jag valde att utgå från Odinslund i Uppsala då det är en centralt belägen park i en kulturhistoriskt rik miljö.

Bakgrund

Nedan ges en kortare sammanfattning av biologisk mångfald samt en platsbeskrivning av Odinslund.

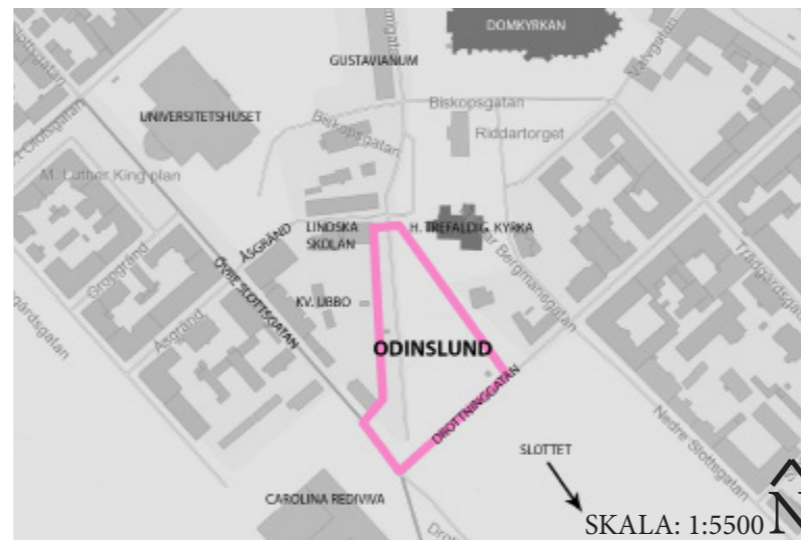
Biologisk mångfald

I och med Carl von Linnés upptäckter kände man redan på 1700-talet till att det fanns en stor artvariation inom växt- och djurriket. Begreppet biologisk mångfald blev dock inte etablerat inom vetenskapen förrän på 1980-talet (Bernes 2011, s. 9). Sedan dess har dock begreppet uppmärksammats alltmer och 1992 höll FN ett miljötoppmöte i Rio de Janeiro som resulterade i *Konventionen för biologisk mångfald* (Naturvårdsverket 2013). Konventionen

går ut på att bevara variationen inom djur- och växtriket som ett försök att minska förlusten av jordens ekosystem, arter och gener (Naturvårdsverket 2014a). Sverige ratificerade konventionen året efter miljötoppmötet och i avseende att implementera den tillkom 2005 det 16:e miljökonventionsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* som handlar om bevarande av biologisk mångfald (Naturvårdsverket 2014a). Så här lyder Riksdagens definition av målet:

Den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer ska värnas. Arter ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. Människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd. (Naturvårdsverket 2014b)

Enligt Naturvårdsverket går arbetet idag för långsamt för att uppnå det som står angivet i definitionen (Naturvårdsverket 2014b). Orsaker till detta är bland annat den fortsatta fragmenteringen av landskapet som försämrar många arters levnadsvillkor och att det behövs större insatser mot främmande arter som påverkar biodiversiteten negativt. Det behövs även en grönstruktur där olika slags naturtyper fördelas så att det främjar den biologiska mångfalden (Naturvårdsverket 2014b).

Figur 1. Odinslunds läge i Uppsala. Källa underlagskarta: © Uppsala kommun.

Odinslund

Odinslund är beläget i kvarteret Fjårdingen i centrala Uppsala, mitt i stadens akademiska och kyrkligt historiska kärna (Uppsala kommun 2003). Området är en del av riksintresset för kulturmiljövården och är omgivet av ett flertal byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen (Akademiska Hus & Uppsala kommun 2013, s. 3). Exempel på dessa är Domkyrkan, Uppsala slott, Helga Trefaldighets kyrka, Linska skolan, Carolina Rediviva, Gustavianum, Universitetshuset samt delar av kvarteret Ubbo. Tillsammans bildar de en för Sverige

ovanlig och unik miljö där det finns goda förutsättningar att uppleva och förstå utvecklingen och sambanden mellan kyrkan, kungamakten och universitetet från medeltid till idag (Uppsala kommun 2013).

Odinslund stod namngivet redan 1660 och bestod då endast av en dunge aspar och alar i kvarteret Odin, vid Helga Trefaldighets kyrka (Laufors 1987, s. 25). Idag består parken av dubbla alléer och länkar samman Uppsala slott med Domkyrkan genom den så kallade Gustavianska allén som Carl von Linné fått i uppdrag att plantera 1759. Denna utgjordes på Linnés tid av lindar men dessa finns inte längre kvar (Laufors 1987, s. 25). Trädraderna i parken består idag av olika arter, exempelvis alm, lönn och ask. Dessa är av varierande skick, flera med dålig tillväxt och behöver bytas ut.¹

Det nuvarande utseendet fullbordades när obeliskens i slutet av parkens norra del kom på plats 1832 (Lambert 2011, s. 66) och Odinslund blev då Uppsalas första offentliga promenadpark (Uppsala kommun 2013). Parken utgör även en del av ett tidigare processionsstråk då den asfalterade huvudgången i Odinslund som sträcker sig upp längs med Drottning Kristinas väg utgör en historiskt viktig kröningsväg (Ekip 2013, s. 12).

Fram till en brand på 1870-talet var det angränsande kvarteret Ubbo i parkens sydvästra del, bebyggt längs med Odinslund. Efter branden, då två fastigheter gått förlorade, löstes den tydliga gränsen mellan kvartersträdgården och paradgatan Odinslund bildades. Kvarteret har nu hållits öppet mot parken i över 130 år vilket idag utgör ett starkt traditionsvärde för områdets brukare och besökare (Uppsala kommun 2003).

Idag används parken mest som samlingsplats vid demonstrationer och andra evenemang, till exempel boulespel, på den grusade ytan vid Helga Trefaldighets kyrka.²

Syfte och frågeställning

Syftet med den här uppsatsen är att gestalta en urban park på ett sätt som både lyfter fram dess historiska värden och främjar den biologiska mångfalden. Arbetet koncentreras kring en befintlig park i Uppsala med goda möjligheter till platsbesök och andra relevanta studier kopplade till gestaltungsprocessen. Resultatet av studien som helhet ska lyfta och exemplifiera problem och möjligheter som kan uppkomma i hanteringen av den här typen av miljöer. Frågeställningen lyder: *Hur kan Odinslund i Uppsala gestaltas så att den biologiska mångfalden främjas, samtidigt som platsens historiska värden lyfts fram?*

¹ Håkan Qvarnström, landskapsarkitekt Uppsala kommun, samtal 21 maj 2014.

² Håkan Qvarnström, samtal 21 maj 2014.

Avgränsningar

Eftersom det här arbetet är av tvärvetenskaplig karaktär och därmed består av olika delar har jag valt att dela upp avgränsningarna under nedan presenterade kategorier.

Geografi

Arbetet begränsas till Odinslund i kvarteret Fjärdingen i Uppsala enligt markering på lägeskartan (Fig. 1).

Historiska aspekter

De historiska aspekterna innefattar Odinslunds historiska användning, vegetation och strukturer samt kopplingen till omgivningen. Eftersom Linné enligt Lambert (2011, s. 66) planterade alléerna som utgör grunden till parken och dess historiska strukturer fokuserar jag på perioden som omfattar 1700-talet med efterföljande sekler fram till nutid.

Biologisk mångfald

Odinslund består idag av dubbla alléer men enligt landskapsarkitekten Håkan Qvarnström, Uppsala kommun, saknas aktuell bedömning av träden.³ Han uppger att han i nuläget arbetar med utveckling av grönområden på kommunal mark, där en bedömning av samtliga träd ingår. Att värdera Odinslunds trädbestånd är en del av hans arbete, som beräknas vara klart inom en relativt snar framtid, dock inte inom tidsramen för denna uppsats. Eftersom kunskapsunderlaget angående träden idag är bristfälligt och Hedblom och Gyllin (2009, s. 58) anser att en centralt belägen park kan utnyttjas till att uppmärksamma stadens invånare på biologisk mångfald, ligger istället fokus på att främja *fjärilar och deras habitat* på ett *visuellt tydligt* sätt. Genom att fokusera på fjärilar främjas automatiskt andra pollinerare och förutsättningarna för rekreativa värden för människan ökas.⁴

Gestaltning

Gestaltningförslaget grundar sig på uppsatsens resultat av litteratur- och fotografistudierna, samtal med sakkunniga, inventering samt analys. Förslaget visar övergripande strukturer och principer för hur man kan gynna fjärilar samtidigt som Odinslunds mest framträdande historiska värden lyfts fram.

Begreppsprecisering

Biologisk mångfald eller *biodiversitet* är ett brett begrepp som formulerar artvariationen hos allt liv på jorden. Mångfalden kan delas upp i tre nivåer: skillnaden mellan arter, genetiska olikheter inom en och samma art samt skillnader inom och mellan ekosystem (Bernes 2011, s. 9). I den här uppsatsen avgränsas den biologiska mångfalden till visuella skillnader mellan arter och hur den kan

3 Håkan Qvarnström, samtal 6 augusti 2014.

4 Marcus Hedblom, e-post 16 maj 2014.

gynnas på ett sätt så att den blir visuellt tydlig för människan.

Kulturhistoria är enligt *Nationalencyklopedin* (2014) *den vetenskap som utforskar kulturlivet och civilisationsprocessen*. I den här uppsatsen har jag valt att arbeta med de kulturhistoriska värdena i enlighet med en vision som Länsstyrelsen i Uppsala uttrycker på sin hemsida: *Alla ska kunna uppleva och förstå de förändringar och de händelser i det förflutna som format samtiden*. (Länsstyrelsen i Uppsala län 2014). De två begreppen historia och kulturhistoria särskiljs inte i den här uppsatsen.

Inhemsk är enligt McNeely m.fl. (2001, s. 48) en art eller underart som förekommer inom dess naturliga räckvidd. I den här uppsatsen avser jag med *inhemskt växtmaterial* de arter som på egen hand tagit sig till ett område, utan direkt mänsklig påverkan.

Fjärilar delas in i generalister och specialister, där generalister avser den grupp fjärilar som inte har lika specifika krav på habitat och växter som specialisterna.⁵ I denna uppsats ligger fokus på generalisterna, eftersom de rör sig friare i landskapet, och därmed sannolikt har lättare än specialisterna att finna habitat i Odinslund.

Metod

Enligt den amerikanske landskapsarkitekten Hideo Sasaki (1950) handlar gestaltning huvudsakligen om en process för att få ihop flera faktorer till en fungerande enhet. Designprocessen måste enligt honom främst bestå av följande tre delar: *eftersforskning* på de ingående faktorerna, *analys* för att kunna fastställa den mest lämpliga lösningen utifrån de ingående faktorerna och slutligen *sammanställning* av de ingående faktorerna till en rumslig struktur. Det här arbetet började därför med en eftersforskning där metoderna litteraturstudie, fotografistudie, inventering och samtal med sakkunniga tillämpades. Detta följdes av en SWOT-analys. Sammanställningen gjordes i form av en programformulering, ett koncept och slutligen en översiktlig gestaltning.

Litteraturstudier

Litteraturstudierna utfördes initialt för att få en teoretisk bakgrund till det fortsatta arbetet. Denna gjordes dels på biologisk mångfald i urbana miljöer och dels för att få information om Odinslund. Information om biologisk mångfald i urbana miljöer söktes via internet med hjälp av Bibli, Google och Primo samt databasen Web of Science. Sökord var ”biologisk mångfald”, ”urban biodiversity”, ”biodiversity + history” samt synonymer och olika ändelser till

5 Marcus Hedblom, fil.dr i landskapsekologi med inriktning på urbana miljöer, Institutionen för skoglig resurshushållning c/o Institutionen för ekologi, SLU, samtal 16 maj 2014.

dessa. Efter ett samtal med sakkunnig inom biologisk mångfald (se Samtal med sakkunniga) fick jag artiklar och tips på böcker som var relevanta för min specifika frågeställning i den här uppsatsen.

Litteratursökningen om Odinslund gjordes i sökmotorn Google och på Uppsala kommuns hemsida. Sökord var ”Odinslund”, ”Fjärdingen”, ”Odinslund + detaljplan” samt ”kulturhistorisk” med tillhörande synonymer till det sistämnda. Böcker om Odinslunds historia fanns på Uppsala stadsbibliotek i Magasinet och i Uppsala- och Upplandssamlingen.

Fotografistudier

Som komplement till litteraturstudien studerades fotografier av Odinslund för att få en uppfattning om parkens historiska utseende och utveckling. Studien utfördes genom att granska och jämföra fotografier från olika tidsepoker, varav de äldsta var tagna på 1800-talet. Fokus låg på parkens struktur, vegetation och element samt anslutande vägar, grönstruktur och byggnader. På så sätt kunde jag identifiera vilka strukturer och element som varit likartade genom åren och vilka som förändrats. Fotografierna studerades i böcker från Uppsala- och Upplandssamlingen samt i Upplandsmuseets digitala bildarkiv.

Inventering

Inventering av platsen genomfördes med platsbesök och kartstudier för att få en uppfattning om Odinslunds förutsättningar och användning idag. Platsbesöken gjordes vid två tillfällen: 10 april mellan kl. 14 och 15 en solig och blåsig torsdag och 21 maj mellan kl. 16 och 17.30 en solig och varm onsdag. Växtmaterial, markunderlag och olika element i parken inventerades. Även rörelsemönster, användning och sol- och skuggförhållanden noterades vid de två olika tillfällena. Kartstudierna utfördes genom att jag tittade på ortofotografier, tätortskartor och en baskarta från Uppsala kommun för att få överblick över vegetation i Odinslund och parkens omgivning. Ett möte i Odinslund 21 maj med landskapsarkitekten Håkan Qvarnström från Uppsala kommun, kompletterade min inventering då jag med hans hjälp noterade nya element i parken. Diskussionerna om de olika delarna av parken gav inspiration och idéer som jag tog med mig till gestaltningarbetet.

För information om träden i parken gjorde jag eftersforskningar i skriftligt material om Odinslund och kontaktade ämneskunniga personer om eventuell trädbeskrivning och värdering av trädbeståndet⁶, utan resultat i närmare uppgifter.

6 Marcus Hedblom, samtal 16 april 2014, Lars Johansson, avdelningschef landskapsarkitektur, stf prefekt, Institutionen för stad och land, SLU, samtal 16 maj 2014, Håkan Qvarnström, samtal 6 augusti 2014.

Samtal med sakkunniga

För att få relevant och aktuell information för uppsatsens ändamål kontaktade jag Marcus Hedblom, fil.dr i landskapsekologi med inriktning på urbana miljöer, som bland annat forskar om biologisk mångfald i städer. Hedblom hänvisade till lämplig litteratur och vi förde en dialog under arbetets gång om hur den biologiska mångfalden i Odinslund kan främjas.

För att få en yrkesverksam landskapsarkitekts syn på eventuella förändringar i Odinslund kontaktade jag även Håkan Qvarnström, landskapsarkitekt på Uppsala kommun, som arbetar med att ta fram ett program för Odinslund. Vi mötte upp i Odinslund 21 maj och gick igenom parkens olika delar och diskuterade dess förutsättningar, skick, användning och planer på eventuella förändringar.

Analys

Efter inventeringen gjordes en SWOT-analys. SWOT står för Strengths (styrkor), Weaknesses (svagheter), Opportunities (möjligheter) och Threats (hot).

Analysen går ut på att fastställa olika aspekter som sedan bedöms genom att placeras in under de fyra olika kategorierna (Carmona, Tiesdell, Heath & Oc 2010, s. 306)

	Positiva faktorer	Negativa faktorer
Inre faktorer	S Strengths/styrkor	W Weaknesses/svagheter
Yttre faktorer	O Opportunities/möjligheter	T Threats/hot

Figur 2. SWOT-analysens princip.

I den här uppsatsen utgick SWOT-analysen främst från aspekterna biologisk mångfald och historiska värden i Odinslund eftersom dessa står formulerade i arbetets frågeställning. En central del i analysen var hur fjärlar som tillhör gruppen generalister kan främjas, då dessa är en bra utgångspunkt för ökad biologisk mångfald i Odinslund.⁷ I litteraturstudien och i samtalet med landskapsarkitekten framhövdes de historiska värdena i Odinslund som viktiga, och därför låg fokus i analysen även på hur dessa kan förstärkas.

Till analysen tillkom också en tredje aspekt: mänsklig aktivitet och användning av platsen då denna faktor lyftes fram i litteraturstudierna och i båda samtalen med de sakkunniga.

Programformulering, koncept och gestaltning

Sammanställningen av efterforskningen och analysen inleddes med en programformulering. Vilka punkter som skulle stå med i programmet avgjordes efter deras potential att svara på uppsatsens frågeställning. För att gestaltningen skulle få ett sammanhållet uttryck där biodiversitet och kulturhistoria samspelar utarbetades först ett koncept som grundade sig på efterforskningen och analysen. Gestaltungsförslaget var sista fasen och blev uppsatsens slutliga resultat.

Resultat

Nedan presenteras resultatet av inventeringen och bakgrundsundersökningen. Varje del följs av en sammanfattning som togs med till analysen och vidare till gestaltungsarbetet.

Samtal med landskapsarkitekt om Odinslund

Enligt Håkan Qvarnström, landskapsarkitekt på Uppsala kommun, har det länge funnits planer på förändringar i Odinslund. I och med läget bland Uppsalas mest historiska och signifikativa byggnader, utgör Odinslund en del av stadens mer betydande turiststråk och Qvarnström menar att det är synd att inte kunna visa upp en mer kvalitativ park som ett ansikte utåt för Uppsala. Från kommunens sida vill man framförallt hålla parken i mer vårdat skick och framhäva de historiska delarna, inte minst den tidigare kröningsvägen som idag utgörs av den asfalterade huvudgången i Odinslund. Enligt Qvarnström är det också viktigt att sträva efter att skapa en visuell koppling med Drottning Kristinas väg upp mot slottet som tidigare varit en del av kröningsvägen.

Trots det centrala läget och den ökande efterfrågan på urbana parker används Odinslund idag inte i så stor utsträckning, enligt

⁷ Marcus Hedblom, e-post 16 maj 2014.

Qvarnström. Han tror att det delvis beror på att platsen upplevs som mörk och skuggig. Han konstaterar att flera av de befintliga träden idag är i dåligt skick och skulle behöva bytas ut och att man i samband med ett sådant byte skulle kunna passa på att öka avstånden mellan träden. Enligt Qvarnström skulle en ljusare park förhoppningsvis attrahera fler människor.

Qvarnström berättar att det finns planer på att bebygga kvarteret Ubbos östra sida som ansluter mot parken. Det finns ett förslag på att en ny trevåningsbyggnad ska inrymma forskarbostäder med handel i bottenplan. Det skulle förändra stora delar av Odinslunds historiska karaktär men Qvarnström är positiv till förslaget. Han menar att en diskret och välanpassad fasad med handel i bottenplan skulle ge nytt liv åt parken och därmed väga upp för de negativa konsekvenserna.

Slutligen påpekar han det negativa i placeringen av den parkering som angränsar till parken i norra delen. Han menar att det skulle skapas en mer inbjudande övergång mellan kyrkan och parken om parkeringen flyttades.

Sammanfattning: Odinslund ligger i ett turiststråk och kommunen vill hålla parken i mer vårdat skick. Kröningsvägens sträckning upp mot slottet bör framhävas. Platsen är idag skuggig och nybyggnation med handel skulle kunna tillföra mer liv i området.

Fotografistudie

Figur 3. Vy mot norr. Odinslund omkring 1860 med obeliskan i avlägset fokus. I bakgrunden syns Helga Trefaldighets kyrka och domkyrkans dåvarande torn.

Figur 4. Odinslund 2014. Bilden är tagen ur samma perspektiv som den ovan från 1860-talet.

Resultatet från fotografistudien visar att Odinslund idag har ungefär samma struktur som parken hade från mitten av 1800-talet. Trädraderna är idag dock inte lika kompletta och markerande med siktlinjer genom parken och skapar därför inte den strikta karaktären som de äldre fotografierna ger intryck av. I flera av de äldre fotografierna står obeliskan i fokus, idag är den inte lika framträdande på grund av att parkeringen som är anlagd framför den, bredvid Helga Trefaldighets kyrka, bryter siktlinjen. Studien visade även att häckarna inte alltid stått där de står idag. På flera av fotografierna är de borttagna, men många visar även att de funnits där emellanåt.

Sammanfattning: Trädraderna idag är inte kompletta och inte lika strikta som de var på 1800-talet. Obeliskan skymms av parkering.

Inventering

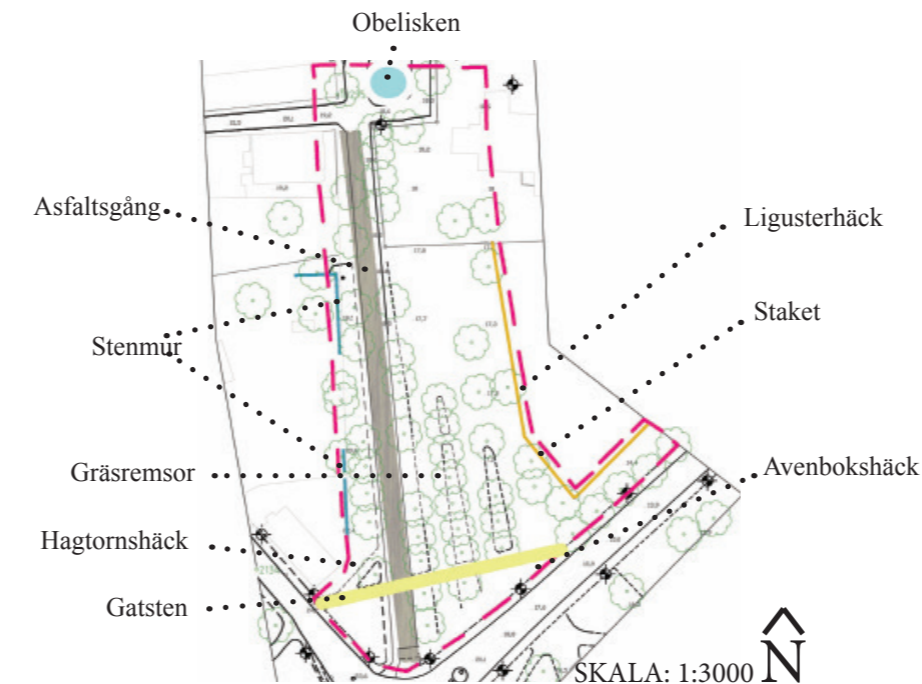
Nedan följer en presentation av resultatet från kartstudierna samt de två inventeringstillfällena.

Läge och omgivning

Parken omges av flera grönområden: Slottsparken och dess allé, Carolinaparken (Engelska parken), Botaniska trädgården, Uppsala kyrkogård och Universitetsparken, Martin Luther Kings plan och Skytteanska trädgården. Den ligger i mötet mellan tre av Uppsalas gröna kilar: Gula stigen-kilen, Hågadalskilen och Hågakilen (Uppsala kommun 2010).

Figur 5. Odinslunds omgivande gröstruktur.
Källa underlagskarta: © Lantmäteriet, i2012/901.

Figur 6. Inventeringkarta. Källa underlagskarta: © Uppsala kommun 2014.

Växter

De mest strukturbildande växterna i parken idag är blandningen av alm, lönn och ask som tillsammans bildar dubbla alléer, samt de klippta avenbokshäckarna som skärmar av mot Drottninggatan.

• <i>Acer platanoides</i> – skogslönn	• <i>Gagea lutea</i> – vårlök
• <i>Anemone ranunculoides</i> – gulsippa	• <i>Ligustrum vulgare</i> – liguster (häcke)
• <i>Asarum europaeum</i> – hasselört	• <i>Forsythia ovata</i> – tidig forsythia
• <i>Betula pendula</i> – vårtbjörk	• <i>Ribes alpinum</i> – måbär
• <i>Carpinus betulus</i> – avenbok (formklippta häckar)	• <i>Scilla</i> spp. – blåstjärnor
• <i>Corydalis nobilis</i> – sibirisk nunneört	• <i>Spiraea trilobata</i> – sibirisk spirea
• <i>Crataegus flabellata</i> var. <i>grayana</i> – häckhagtorn	• <i>Syringa vulgaris</i> – syren
• <i>Crocus vernus</i> – vårkrokus	• <i>Ulmus glabra</i> – alm
• <i>Fraxinus excelsior</i> – ask	

Figur 7. Växtlista över alla de arter som identifierades under inventeringstillfällena.

Markbeläggning

Marken utgörs av en stor del hårdgjord yta. Huvudgången är asfalterad och mellan trädraderna löper grusgångar. Träden står dock planterade i cirka en meter breda gräsremsor. Kantzonerna runt Odinslund består av buskplanteringar, anslutande gräsmattor och trädgårdar.

Topografi och mikroklimat

Odinslund är beläget i sluttningen av Uppsalas rullstensås och lutar kraftigt i östlig riktning. Parken är därför terrasserad. I terrasseringarna står trädrader vars kronor ger skugga och vindskydd i parken, likaså avenbokshäckarna mot Drottninggatan.

Element i parken

Det finns åtta träbänkar vända österut i samma riktning som den starkt lutande backen. I nordöstra delen finns en grusplan som används till boulespel på sommarhalvåret.⁸ Längs gångens västra sida finns en gammal stödmur i natursten som hör till kvarteret Ubbos trädgård och som utgör en gräns mot Odinslund. Muren är förfallen och cirka en meter hög.

Sammanfattning: De mest strukturbildande elementen i parken idag är träden och avenbokshäcken. Träden i parken skulle dock behöva bytas ut. Enligt inventeringskartan utgör den hårdgjorda ytan en större andel av parken än grönytorerna som i sin tur mest består av klippt gräs. Odinslund angränsas av en historisk naturstenmur i väster och ett modernt stängsel i öster och parkens nordöstra del används till boulespel på sommarhalvåret.

Samtal med sakkunnig om biologisk mångfald

I samtal med Marcus Hedblom, fil.dr. i landskapsekologi, diskuterades hur biologisk mångfald kan främjas i just Odinslund. Det konstaterades att det är viktigt att fokusera på vilka arter som är lämpliga att gynna eftersom Odinslund är en urban park som bland annat avgränsas av trafikbarriärer. Att till exempel locka dit större djur som skulle behöva korsa vägarna kan därför inte anses lämpligt eftersom det förmodligen skulle göra mer skada än nytta. Däremot kan arter som redan finns i eller i närheten av parken som till exempel insekter, fåglar och fladdermöss med fördel främjas, enligt Hedblom.

Genom att lägga fokus på att gynna fjärilarna främjas automatiskt andra arter i Odinslund, enligt Hedblom, eftersom både fjärilars larver och vuxna individer äts av fåglar och fladdermöss. Han menar även att genom att gestalta trivsamma miljöer för fjärilar blir det dessutom indirekt miljöer som människor uppskattar, vilket är en viktig aspekt med tanke på parkens centrala läge.

Eftersom Odinslund är så centralt beläget är förutsättningarna för fjärilarna att hitta nektar och växter åt sina ägg begränsade. Hedblom informerade om att fjärilar indelas i specialister och generalister där den förstnämnda kategorin har mer specifika krav på habitat och växter. Enligt Hedblom kan det därför vara mer lämpligt att fokusera på att gynna generalister i Odinslund eftersom de rör sig friare i landskapet då förutsättningarna att de hittar till platsen är större än för specialister.

Sammanfattning: I Odinslund är det mest lämpligt att fokusera på att främja fjärilsgeneralister eftersom andra arter automatiskt gynnas då. Fjärilars miljöer är även miljöer som uppskattas av människan.

⁸ Håkan Qvarnström, samtal 21 maj 2014.

Litteraturstudie om biologisk mångfald i stadsmiljö

I bakgrundsstudien angavs definitionen för miljömålet *Ett rikt växt- och djurliv* och i en regeringsproposition till riksdagen (Regeringen 2005, s. 204) går att läsa att en del av målet är att samhällets medborgare ska ha kunskap och förståelse för betydelsen av biologisk mångfald. Här kan stadens grönområden spela en viktig roll eftersom alltfler människor uppehåller sig i städer och de offentliga parkerna ofta blir rum för den dagliga kontakten med natur (Fuller, Irvine, Devine-Wright, Warren & Gaston 2007). Hedblom och Gyllin (2009, s. 58) menar att den tätortsnära naturen kan utgöra ett slags ”skyltfönster” för den biologiska mångfalden och därmed uppmärksamma invånarna på dess värden. Feltelius (2011, s. 107) är inne på samma spår och hävdar att förutsättningarna för arbetet mot en större ekologisk medvetenhet i samhället ökar genom att synliggöra värdet av biologisk mångfald i stadens grönområden.

Studier visar att synlig biologisk mångfald är en av de faktorer som ger människan positiva upplevelser av att vistas i naturen (Hedblom, Heyman, Antonsson & Gunnarsson 2014). Resultatet av en studie gjord av Fuller et al. (2007) visar att en stor variation i växtval, sång från flera olika fågelarter, förekomst av fjärilar samt tillgång på olika habitat – det vill säga olika slags grönytor – ger upphov till rekreativa upplevelser och en känsla av kontinuitet. Resultatet pekar på att urbana grönområden borde utformas så att biodiversitet främjas och lyfts fram eftersom det är ett sätt att både höja människors välbefinnande och värna om stadens biologiska mångfald (Fuller et al. 2007).

Sammanfattning: Att främja och synliggöra biologisk mångfald i urbana parker kan både öka samhällsmedborgarnas förståelse för betydelsen av biodiversitet och öka deras välbefinnande. Detta kan göras genom att parkerna ges en variation i växter vilket i sin tur främjar olika djurarter som kan upplevas av människan.

Pollinering

En förutsättning för en rik flora och fauna i städer är att pollineringen fungerar. Den dominerande pollineringsgruppen är insekter där bland annat bin, blomflugor, humlor och fjärilar ingår (Persson 2012, s. 3). För att dessa arter ska trivas i stadsmiljö behövs rätt sorts habitat och växter. I städer är en stor del av biodiversiteten koncentrerad till grönytor som exempelvis kyrkogårdar och äldre parker med inslag av gamla träd (Bernes 2011, s. 248). För att flora och fauna ska kunna spridas mellan dessa områden samt kunna ta sig mellan staden och omgivande grönområden är det viktigt att det finns spridningskorridorer. Med ett sammanhängande gröonstrukturnätverk ökar även

förutsättningarna för att organismer utanför staden hittar in till stadskärnan och etablerar sig (Persson 2012, s. 3).

Sammanfattning: Pollinering är en förutsättning som krävs för rik flora och fauna i städer. För att pollinerare ska trivas behövs rätt sorts habitat och växter samt tillgång till spridningskorridorer. Fjärilar anges som en av de viktigare pollinerarna och är värda att främja i stadsmiljöns grönområden.

Litteraturstudie om fjärilar

Enligt Hedblom lämpar det sig att fokusera på att gynna fjärlilsgeneralister i Odinslund med tanke på parkens centrala läge. Nedan följer en sammanfattning av litteraturstudien om fjärlilarnas krav för att trivas i stadsmiljö och vad man kan göra för att främja dem.

Växter

Alla fjärilar behöver nektarväxter och lämpliga värdväxter till sina larver för att kunna överleva och olika arter har olika växtkrav. Fjärlilsgeneralister har dock inte lika specifika krav som specialister.

Genom att anlägga en fjärlilsgård, det vill säga en samling blommor av olika storlek och färg i vindskyddat och soligt läge, lockas en mängd fjärilar av olika arter (Bengtsson & Lewander 2003, s. 31). Placering av blommande växter i klungor koncentrerar dofterna och detta gör att fjärilar lättare hittar till nektarn. Även om olika fjärlilsgårdar har olika växtkrav finns en del säkra kort som lockar till sig många olika arter, som till exempel syrenbuddlejan (Bengtsson & Lewander 2003, s. 28). Andra exempel på växter med mycket nektar som fjärilar tycker om är rosenflockel, luktviol, vänderot, kaprifol och bolltistel samt kryddväxter som lavendel, kungsmymta och timjan (Söderström 2006, ss. 37, 90). Förädlade blomsorter har ofta förlorat sina dofter och därmed även sin dragningskraft för insekter (Bengtsson, Isaksson, & Lewander, 1996, s. 37).

Att använda sig av inhemskt växtmaterial är viktigt för att inte konkurrera ut naturligt förekommande växter på platsen och i dess omgivning (Bernes 2011, s. 248). Enligt Bengtsson, Isaksson och Lewander (1996, ss. 8, 11, 48) är inhemska växter alltid att föredra, speciellt i de fall fjärilar endast lägger ägg på dessa arter. Vidare beskriver författarna vikten av rätt sorts värdväxter för larverna i fjärlilarnas barnkammare. Genom att plantera dem i klungor minskar risken för att larvernas föda tar slut och exempel på värdväxter för många fjärlilsgårdar är korgblommiga växter och ärtväxter. Även brännässlan är en värdväxt för många arter och denna kan med fördel placeras i klungor i vindskyddat, soligt läge och helst i en sänka.

Många fjärlilsgårdar trivs i högt gräs och därför bör kortklippta

gräsmattor undvikas och ersätts med mera vildvuxna partier. I stadsmiljöer är parker ofta alldeles för välstädade och sterila för att fjärilar ska trivas (Bengtsson & Lewander 2003, ss. 24, 28). Genom att anlägga en äng på en del av området skapas större mångfald av växter och därmed gynnas fler fjärlilsgårdar (Bengtsson, Isaksson, & Lewander, 1996, s. 48). Exempel på ängsblommor som uppskattas av fjärilar och deras larver är gullviva, gulmåra, prästkraze, ängsvädd, käringtand, tjärblomster och blåklocka (Bengtsson, Isaksson, & Lewander, 1996, s. 27).

Fjärilar är till viss del beroende av säsongen eftersom vissa fjärlilsgårdar är tidigare än andra.⁹ Enligt Söderström (2006, s. 90) behöver de tidiga vårfjärilarna mycket näring för att bli starka och kunna fortplanta sig och därför är det viktigt att det finns tillgång på tidigt blommande växter, där författaren anger sälj som exempel. Andra tidiga växter är pärlhyacint, aubrietia och vårstjärna (Bengtsson, Isaksson, & Lewander, 1996, s. 37).

Sammanfattning: Inhemskt växtmaterial för att gynna fjärilar är att föredra, liksom tillgång på blommande växter från tidig vår till sensommar. En variation i växtvalet gynnar fler fjärlilsgårdar och växterna ska helst planteras i klungor. Att anlägga fjärlilsgårdar för de vuxna fjärlilarna och barnkammare med värdväxter för larverna får fjärlilarna att överleva.

Miljöer som fjärilar trivs i

Förutom tillgång till flera olika blomarter uppskattar fjärilar också värme och vindskyddade platser. Därför bör man planera fjärlilsgårdarna i soliga lägen med byggnader, staket eller häckar som skyddar för vinden (Bengtsson, Isaksson, & Lewander, 1996, s. 36). Varma sommardagar behöver fjärilar extra vätska. Därför kan ett grunt fågelbad med sand i botten och sluttande sidor med fördel anläggas för att gynna fjärilar (Bengtsson, Isaksson, & Lewander, 1996, s. 43). I stadsmiljön finns outnyttjade miljöer som går att använda för plantering av växter som gynnar fjärilar. Ett exempel är vägrenar, som kan göras mer gynnsamma för fjärilar genom att anlägga ängsvegetation eller andra artrika växtmiljöer (Bengtsson, Isaksson, & Lewander, 1996, s. 56).

Sammanfattning: Att planera in soliga och vindskyddade platser med hjälp av häckar och andra skyddande element förbättrar fjärlilarnas livsmiljö. Fågelbad och vägrenar kan utformas så att de gynnar fjärilar.

⁹ Marcus Hedblom, samtal 16 maj 2014.

SWOT-analys

SWOT-analysen bygger på efterforskningen samt resultatet från litteraturstudier och samtal med sakkunniga. I utförandet av analysen låg fokus på att gynna fjärilsgeneralister och Odinslunds historiska värden samt mänsklig aktivitet på platsen.

Sammanfattning: Figur 8 visar att styrkorna och möjligheterna på platsen är identifierade som fler till antalet än svagheter och hoten. Vegetationen nämns i alla fyra kategorierna och är därför något som bör fokuseras på i gestaltningen. Det som idag lockar besökare är att parken är belägen i en kulturhistoriskt värdefull miljö. Det finns möjlighet att öka antalet besökare med nybyggnation innehållande handel. Fler besökare ökar möjligheten att parken skulle kunna utgöra ”ett skyltfönster” för biologisk mångfald.

Gestaltningförslag

Nedan presenteras den slutliga delen av sammanställningen, det vill säga program, koncept och gestaltningsarbetet.

Program

Programpunkterna togs fram med hänsyn till uppsatsens syfte och bygger på informationen från efterforskningen och analysen. Programmet består av fyra punkter enligt följande

- » Lyfta fram och förstärka de historiska värdena i Odinslund.
- » Öka förutsättningarna för ökad användning av platsen.
- » Främja fjärilsgeneralister och tydliggöra den biologiska mångfalden för Odinslunds besökare.
- » Förstärka konnektiviteten med omgivningen och skapa spridningskorridorer genom att sammankoppla parken med omgivande grönstruktur.

De två första programpunkterna grundar sig på informationen från litteraturstudierna; den första uppkom även med tanke på att Odinslund enligt Uppsala kommun (2010) utgör en del av en kulturhistoriskt värdefull miljö innehållande ett flertal byggnadsminnen.

Som tidigare nämnts går konventionen om biologisk mångfald ut på att främja artvariationen för att bevara ekosystem, arter och gener (Naturvårdsverket 2014a). Att främja biologisk mångfald i urbana miljöer handlar dock i många fall mer om att bevara eller skapa rekreativvärden för invånarna (Bernes 2011, s 247). Studier visar att en artrik synlig vegetation ökar upplevelsevärde av en plats som i sin tur ökar förutsättningarna för ökad användning (Fuller et al. 2007). Med detta som grund togs den tredje programpunkten fram om att visuellt tydliggöra biologisk mångfald.

Som framgår av inventeringskartan (figur 6) kantas Odinslund

<p>Styrkor: Flera <i>kulturhistoriska byggnader</i> i närheten lockar idag till sig besökare vilket bidrar till liv på platsen. Byggnadsminnen ger starka incitament att bevara den omkringliggande miljön och gör det lättare att hävda bevarandevärdena i Odinslund som park. <i>Omgivande grönstruktur</i> möjliggör för fjärilar att förflytta sig mellan parken och omgivningen, vilket ökar förutsättningarna för pollinering och att fjärilar hittar till Odinslund. <i>Avenbokshäckarna och trädraderna</i> skapar ett varmare och mer vindskyddat mikroklimat som uppskattas av fjärilar. Deras strukturer har inte ändrats nämnvärt sedan parken anlades 1759 och ger parken en historisk karaktär. <i>Slutningen</i> ger vindskydd och bildar sänka för fjärlarnas barnkammare.</p>	<p>Svagheter: <i>En stor del hårdjord</i> yta innebär mindre utrymme för vegetation som i sin tur ger upphov till få nektarrika växter till fjärilar. <i>Trafikbarriärer</i> begränsar tillgängligheten till parken och utgör hinder i fjärlarnas spridningskorridorer. Att det är <i>mörkt och skuggigt</i> gör att få uppehåller sig i parken. Skuggigt läge innebär mindre solljus vilket leder till att få blommande växter trivs på platsen. <i>Parkeringen</i> vid Helga Trefaldighets kyrka döljer obeliskens då siktlinjen bryts av bilarna.</p>
<p>Möjligheter: <i>Tillförsel av ny vegetation</i> skulle öka antalet nektarrika växter för fjärlarna. <i>Att förstärka platsens historiska struktur</i> skulle öka förutsättningarna till att medvetandegöra besökare om både Uppsalas och parkens historia. <i>Utnyttjande av refuger</i> för att minska barriärer för fjärlarnas spridningskorridorer. <i>Nybyggnation med handel</i> skulle tillföra liv och aktivitet i Odinslund. <i>Det centrala läget</i> är en god förutsättning för att öka samhällsmedborgarnas förståelse för betydelsen av biodiversitet eftersom stadsmiljöns grönområden utgör ett slags ”skyltfönster” för biologisk mångfald.</p>	<p>Hot: Nybyggnation i kvarteret Ubbo, längs med parkens västra långsida, skulle ändra Odinslunds historiska karaktär eftersom den hållits öppen i mer än 130 år. <i>Borttagning av befintliga träd</i> skulle ändra Odinslunds historiska karaktär och mikroklimat.</p>

Figur 8. Schema över SWOT- analysens resultat.

av trafikerade bilvägar som motverkar både den ekologiska och historiska konnektiviteten. Att minska dessa barriärer är viktigt för att kunna uppnå syftet i enlighet med de fyra programpunkterna. Därför tillkom även den sista programpunkten om att öka Odinslunds konnektivitet.

Koncept

För att uppnå de olika programpunkterna användes ett sammanhållande koncept. Gemensamt tema för de olika programpunkterna är Carl von Linné. Linné är starkt förknippad med biologisk mångfald då han som bekant ägnade sitt liv åt att studera artvariationen inom djur- och växtriket. De parallella trädraderna planterades av honom och denna struktur har varit mer eller mindre beständig alltsedan Odinslund anlades och är ett starkt karaktärsdrag för parken. Därför blev mitt koncept för gestaltningen *I linje med Linné*. Tanken är att främja biologisk mångfald och att med trädradernas linjära struktur lyfta fram parkens historiska

värden. Informationsskyltar om biologisk mångfald från och med Linnés historiska upptäckter fram till biodiversitet i städer idag skulle kunna bidra till att medvetandegöra besökarna om värdet av biologisk mångfald.

Gestaltning

Fokus i gestaltningen ligger på att lyfta fram Odinslunds historiska värden samt främja den biologiska mångfalden genom att gynna fjärilsgeneralister. I analysen framgick att mänsklig aktivitet och ökad användning av platsen kan främja de båda aspekterna och därför ligger fokus på att få fler att besöka och uppehålla sig i parken. Nedan beskrivs de gestaltade delarna.

Träden

Träden i parken byts ut mot lindar som utgjorde de första trädraderna i parken som Linné planterade. Dessa planteras med större avstånd sinsemellan för ökat ljusinsläpp och därmed locka fler besökare att uppehålla sig i parken. Träd tillkommer i alléernas ändar så att de karaktäristiska trädraderna förlängs och framhävs. Trädförstärkningen är markerad med X.

Nybyggnation

Nybyggnationen som landskapsarkitekt Håkan Qvarnström berättade om planeras in och dess väggar och tak utnyttjas för att skapa fler gröna ytor. Med caféverksamhet i bottenplan lockas flera besökare att uppehålla sig i parken. Stolar och bord placeras i närheten av blomsterplanteringarna så att parkens biologiska mångfald uppmärksammas och ger upphov till positiva upplevelser.

Fjärilsrestauranger

I soliga och vindskyddade lägen planteras fjärilsrestauranger. Dessa placeras i kanterna och entréerna till parken för att locka fjärilar och göra parken mera inbjudande för besökare. Fjärilsrestaurangerna utgörs av en samling färgstarka och doftrika blommor av olika arter: syrenbuddleja, kaprifol, lavendel, rosenflockel och luktviol.

Sittplatser i trädraderna

Det befintliga gräset ersätts med fjärilsrestauranger. Planteringarna omges av stödmurar av natursten för att återkoppla till den befintliga äldre muren som angränsar mot kvarteret Ubbo. Muren utformas till sittplatser så att besökare kan uppleva den artrika blomsterprakten på ett nära och rofylld sätt.

Obeliskan

Den tidigare siktlinjen som framhäver obeliskan öppnas upp genom att parkeringen tas bort.

Fågelbad

Parkeringen ersätts av ett grunt fågelbad. En rogivande vattenkälla knyter an till både kyrkan och parkens biologiska mångfald då fjärilar och andra arter kan dra nytta av vattnet.

Boule

Grusplanen som idag används för bouldspel behålls eftersom det i analysen anges som en styrka för användningen av platsen.

Barnkammare för fjärilar

Barnkammaren anläggs i parkens sydöstra del som inte ingår i de historiska strikta trädraderna. Denna del av parken är dessutom belägen i en sänka. Här planteras ärtväxter, nässlor och korgblommiga arter samt sälj som ger näring åt de tidiga vårfjärilarna. Den befintliga ligusterhäcken som löper utmed parkens östra sida behålls som vindskydd och som värdväxt för flera fjärilslarver.

Spridningskorridorer

Den befintliga refugen i korsningen mellan Drottninggatan och Övre Slottsgatan utnyttjas så att den ingår i systemet med spridningskorridor för fjärilar nära parken. I refugen planteras väldoftande blommor. Ängsblommor planteras i vägrenarna som spridningskorridorer.

Häcken mot Drottninggatan

Den befintliga avenbokshäcken ersätts med en vindskyddande hagtornshäck eftersom den är mer gynnsam för fjärilar. Denna delas upp med öppningar mellan trädraderna för att markera och framhäva den historiska strukturen ännu mera.

Informationsskyltar

Informationsskyltar om biologisk mångfald rörande Linnés historiska upptäckter fram till vår tids kunskap om biodiversitet i städer idag kan bidra till att medvetandegöra besökarna om värdet av biologisk mångfald. Vidare föreslås skyltar med information om äldre byggnader och strukturer i Odinslund för att skapa förståelse för platsens historiska användning och betydelse. På det sättet följs de riktlinjer som Uppsala kommun anger vid förändring av kulturhistoriskt värdefulla miljöer.

Figur 9. Exempel på sittplats kombinerad med fjärilsrestaurang.

Figur 10. Illustrationsplan över Odinslund. Källa underlagskarta: © Uppsala kommun 2014.

Kröningsvägen

Odinslunds asfalterade huvudgång ersätts med gatsten och sidorna förstärks med naturstenmur för att lyfta fram och knyta an till äldre delar i parken. Huvudgången är en historiskt viktig kröningsväg och denna markeras med upphöjda blomsterplanteringar innanför stenmurarna och gör den mer praktfull. Trädallén förstärks upp mot Drottning Kristinas väg.

Figur 11. Fågelbad gynnar fjärilar.

Figur 12. Informationsskyltar placeras ut i parken.

Diskussion

Syftet med den här uppsatsen var att gestalta en urban park på ett sätt som både lyfter fram dess historiska värden och främjar den biologiska mångfalden. Som blivande landskapsarkitekt ville jag undersöka om det går att kombinera de två perspektiven på ett samspelande sätt. Min inledande frågeställning var därför hur Odinslund i Uppsala kan gestaltas för att främja biologisk mångfald samtidigt som parkens historiska värden lyfts fram. Nedan diskuteras arbetsgången och resultatet samt problematik och fördelar med att gestalta utifrån två aspekter.

Reflektioner över arbetsprocessen och metodval

Landskapsarkitekten Hideo Sasaki påstående om nödvändigheten av de tre delarna efterforskning, analys och sammanställning vid en gestaltungsprocess förefaller stämma väl överens med erfarenheten av detta kandidatarbete. Att följa stegen i ordning förde mig framåt i arbetet och om en av delarna hade tagits bort skulle jag inte kunnat bygga vidare på de andra. Arbetsprocessen har inte för den skull varit linjär. Under arbetets gång upptäckte jag ett behov av att komplettera uppsatsens delar vid olika tillfällen för att slutresultatet bättre skulle svara på uppsatsens frågeställning.

I dialogen med sakkunnen inom biologisk mångfald, Marcus Hedblom, kunde jag formulera mitt problem och få en skraddarsydd vägledning till adekvata val. Att samarbeta med andra professioner ger en bredare kunskapsbas som skapar bättre förutsättningar för att lyckas med förändringar av vår gemensamma utemiljö. Mer relevant information för arbetet hade kunnat erhållits om jag även hade kontaktat en sakkunnig inom kulturhistoria, som är ett av de två perspektiven som anges i syftet. En expert inom den aspekten hade förmodligen bidragit till en mer rättvis och adekvat grund när analysen utfördes inför gestaltningen. Av samma anledning skulle en medborgardialog förmodligen ha kunnat bidra till bättre gestaltungsval i avseendet att öka platsens användning.

Vid förändringar av en historisk plats är det nödvändigt att studera tidigare strukturer och därför var fotografistudien ett värdefullt verktyg. Att endast studera fotografier begränsar dock tidsperspektivet. Studier av historiska kartor och annat slags material som exempelvis arkeologiska uppgifter, hade öppnat för djupare studier och breddat grunden för arbetet.

Arbete med levande material innebär förändringar över tiden och detta märktes på inventeringsbesöken. Det första gjordes i början av april och det andra i slutet av maj och vegetationens utveckling under den här tiden förändrade karaktären i Odinslund avsevärt. Skillnaderna som noterades mellan de två olika platsbesöken gav rik information till arbetet. Ytterligare platsbesök

vid olika tidpunkter på dygnet och året hade förmodligen givit ännu mer information.

I nuläget verkar det finnas brister i kunskapsunderlaget för träden i Odinslund. Varken mina egna efterforskningar i skriftligt material om Odinslund eller samtal med ämneskunniga personer om trädens skick och eventuella biologiska värden har resulterat i närmare information. Tvärtom visar samtalen med landskapsarkitekt Lars Johansson, tidigare stadsträdgårdsmästare i Uppsala, och Marcus Hedblom, forskare vid SLU inom bland annat biologisk mångfald i stadsmiljöer, att det troligen inte finns någon känd, relevant kunskap om träden. Landskapsarkitekt Håkan Qvarnström, Uppsala kommun, uppger att han i nuläget arbetar med en bedömning av träden på kommunal mark i Odinslund, men som inte beräknas vara färdigt inom tidsramen för denna uppsats. Då uppgifter om träden i Odinslund saknas bör därför gestaltungsförslaget i framtiden diskuteras och anpassas utifrån de uppgifter som tillkommer i samband med Håkan Qvarnströms arbete med Odinslund.

SWOT- analysen var för mig ett effektivt sätt att få en överblick över vad som behöver åtgärdas och vad som bör lyftas fram. Med tanke på resultatet av efterforskningen hade en analys av platsens användning stärkt arbetet.

Resultat och val av plats

I resultatet av efterforskningen låg fokus till stor del på hur fjärilsgeneralister kan främjas i parken, medan mindre utrymme gavs till hur platsens kulturhistoria kan lyftas fram. Detta speglar en problematik vid gestaltning av en urban park där flera olika intressen behöver vägas samman. Denna problematik är förmodligen en av orsakerna till att riksdagens mål *Ett rikt växt- och djurliv* går så långsamt. I det här arbetet märkte jag av detta i försöket att öka konnektiviteten till parken. Eftersom Odinslund är så centralt beläget i Uppsala är det svärmotiverat att låta biologisk mångfald prioriteras framför bilvägarna som utgör barriärer för spridning av arter. På grund av trafikbarriärerna valde jag därför efter samtal med sakkunnig att gynna fjärilsgeneralister i ett försök att öka den biologiska mångfalden, eftersom de automatiskt även gynnar andra pollinerare som kan ta sig över barriärerna. Detta utesluter dock inte att fjärilar som är specialister, eller andra arter, också söker sig till parken.

Odinslund är omgivet av ett flertal grönområden som tillsammans bildar ett grönstrukturnät som möjliggör för fjärilar och andra arter att röra sig in mot stadsmiljön. Dessa är till övervägande del belägna i sydvästra delen av Uppsala, och genom att främja biologisk mångfald i Odinslund kan parken bidra med att förlänga strukturen längre in mot staden. Resultatet av litteraturstudien och samtalen med Hedblom visar att man genom att främja och

synliggöra biologisk mångfald i urbana miljöer ökar chanserna att nå ut med information om dess värde till ett större antal människor. Odinslund är dessutom beläget i ett betydelsefullt turiststråk vilket ger möjlighet att nå ut till en större publik. Jag hävdar därför att Odinslund är en strategiskt lämplig park att utgå ifrån vid arbete med att främja den biologiska mångfalden i Uppsalas stadskärna och dess närliggande omgivning.

Historiska strukturer kan ibland vara svåra att lyfta fram då samhällets förutsättningar ser annorlunda ut idag. Ett sådant exempel är när förlängningen av den Gustavianska allén inte på ett följsamt sätt kan fortsätta upp mot slottet eftersom Drottninggatan idag är så hårt trafikerad. Parkeringen i parkens norra del är ett annat exempel, som bryter av de historiska siktlinjerna och döljer obeliskens. I förslaget har parkeringen tagits bort men som det ser ut i samhället idag bör en annan plats för parkeringen anges, vilket på grund av konkurrens om ytor i staden kan vara en svårighet.

Sammanfattande diskussion

En av lärdomarna i det här arbetet är det tydliga sambandet mellan en gestaltares kunskaper och resultatet av gestaltningen. Arbetet exemplifierar att samarbete mellan landskapsarkitekter och andra professioner skulle kunna bidra till en bättre fungerande helhetslösning i planering och utformning av utemiljöer.

Efterforskningen som gjordes i det här arbetet ledde till att en tredje aspekt uppmärksammades i analysen, vilken var *mänsklig aktivitet och användningen av platsen*. Detta fick betydelse för gestaltningen. Det visade sig finnas riktlinjer och studier som pekar på vikten av att medvetandegöra invånare – om både biologisk mångfald och historiska värden – genom att framhäva det i stadsmiljön. En annan lärdom av det här arbetet är därmed att arbete för ökad användning av platsen kan öka förutsättningarna för att framgångsrikt lyckas med gestaltning inom de två perspektiven biologisk mångfald och historiska värden.

Frågor för vidare studier

En förutsättning för att fjärilar ska hitta till urbana parker är att det finns tillgång till spridningskorridorer. Vidare studier skulle därför kunna vara att undersöka förutsättningarna för anläggande av sådana i området kring Odinslund. Funderingar som kom upp under arbetets gång var hur man skulle kunna gestalta en park med fokus på andra arter. Hur hade resultatet blivit om jag fokuserat på fåglar eller blomflugor istället? Det skulle också vara intressant att se om ökad användning av platsen även hade visat sig vara en nyckelfaktor om man utgått från två andra aspekter i syftet och gestaltningen.

Referenser

- Akademiska Hus & Uppsala kommun (2013). *Miljökonsekvensbeskrivning för kulturmiljö för detaljplan för kv Plantskolan, Uppsala stad 20121215* [Rev. 20130117]. Uppsala: Akademiska hus och Uppsala kommun. <http://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0CEkQFjAG&url=http%3A%2F%2Fwww.uppsala.se%2FUppsala%2FTemplates%2FDetaljplaner%2FFile.aspx%3FDocumentId%3D378959&ei=YzsLVKnYM4akO5rTgfgO&usq=AFQjCNFsJ0wJTjdjHPHV PnExSNAeygthzA&bvm=bv.74649129,d.ZWU> [2014-09-06]
- Bengtsson, P., Isaksson, P. & Lewander, M. (1996). *Naturskyddsföreningens fjärilshandbok*. Stockholm: Naturskyddsföreningen.
- Bengtsson, P. & Lewander, M. (2003). *Vilda grannar*. Stockholm: Svenska Naturskyddsföreningen.
- Bernes, C. (2011). *Biologisk mångfald i Sverige*. Stockholm: Naturvårdsverket.
- Carmona, M., Tiesdell, S., Heath, T. & Oc, T. (2010). *Public Places Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. 2. uppl. Oxford/ Burlington MA: Architectural Press.
- Centrum för biologisk mångfald (2014a). *Konventionen om biologisk mångfald CBD*. <http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och-projekt/centrum-for-biologisk-mangfald-cbm/biologisk-mangfald/konventionen-cbd/> [2014-04-22]
- Centrum för biologisk mångfald (2014b). *Biologisk mångfald*. <http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och-projekt/centrum-for-biologisk-mangfald-cbm/biologisk-mangfald/> [2014-04-22]
- Ekip, D. (2013). *Med hänsyn till det sublima – Ett gestaltungs-förslag för Odinslund*. Examensarbete. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Erlandsson, D. (2011). *Vi möts i Odinslund – En undersökning om värdet av en plats*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Feltelius, A. (2011). *Biologisk mångfald i staden och dess närhet – möjligheter att som landskapsarkitekt främja biologisk mångfald*. Examensarbete. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Fuller, R.A., Irvine, K.N., Devine-Wright, P., Warren, P.H. & K.J. Gaston (2007). Psychological benefits of greenspace increase with biodiversity. *Biology Letters*, vol. 3, ss. 390-394. <http://rsbl.royal-societypublishing.org/content/3/4/390.full> [2014-06-03]
- Hedblom, M. & Gyllin, M. (2009). *Övervakning av biologisk mångfald och friluftsliv i tätorter – en metodstudie* (Rapport 5974). Stockholm: Naturvårdsverket. <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/978-91-620-5974-3.pdf> [2014-09-06]
- Hedblom, M., Heyman, E., Antonsson, H. & Gunnarsson, B. (2014). Bird song diversity influences young people's appreciation of urban landscapes. *Urban Forestry & Urban Greening*, ss. 469–474. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2014.04.002> [2014-06-03]
- Hedblom, M. & Söderström, B. (2006). Comparing movement of four butterfly species in experimental grassland strips. *Journal of Insect Conservation*, ss. 333-342. <http://link.springer.com/article/10.1007/s10841-006-9046-5#page-1> [2014-04-22]
- Kärnefält, I. (2006). Arternas rika värld – varför bevara biologisk mångfald? *Fauna och Flora*, 101(1), ss. 2-15.
- Lambert, L. (2011). *1800-talets Uppsala i Ostis bilder*. Uppsala: Kornhuset.
- Laufors, E. (1987). *Det gröna Uppsala*. Uppsala: Kommittén för utgivandet av Uppsala stads historia.
- Länsstyrelsen Uppsala län (2014). Kulturmiljöenheten. <http://www.lansstyrelsen.se/uppsala/Sv/om-lansstyrelsen/organisation/kulturmiljoenheten/Pages/default.aspx> [2014-04-22]
- McNeely, J.A., Mooney, H.A., Neville, L.E., Schei, P. och Waage, J.K. (red.) (2001). *A Global Strategy on Invasive Alien Species*. IUCN Gland, Switzerland, and Cambridge, UK. <http://www.fws.gov/invasives/volunteertrainingmodule/pdf/bigpicture/global-strategy.pdf> [2014-09-07]
- Nationalencyklopedin (2014). *Kulturhistoria*. <http://www.ne.se/kulturhistoria> [2014-04-28]
- Naturvårdsverket (2013). *CBD – Konvention om biologisk mångfald*. <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/EU-och-internationellt/Internationellt-miljoarbete/miljokonventioner/Konventionen-om-mangfald/> [2014-04-22]
- Naturvårdsverket (2014a). *Sveriges arbete inom konventionen om biologisk mångfald*. <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/EU-och-internationellt/Internationellt-miljoarbete/miljokonventioner/Konventionen-om-mangfald/Sveriges-arbete/> [2014-04-22]
- Naturvårdsverket (2014b). *Miljömålssystemets historia*. <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/Miljomalssystemets-historia/> [2014-04-22]
- Persson, A. (2012). *Strategier, åtgärder och uppföljningsmetoder till stöd för pollinerande insekter i stadsmiljö*. Malmö: Miljöförvaltningen.
- Regeringen (2005). *Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag (Prop. 2004/05:150)*. Stockholm: Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet.
- Sasaki, H. (1950). Design Process. I Swaffield, S. (red.) *Theory in Landscape Architecture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, ss. 35-37.
- Sveriges Arkitekter (2011). *Vill du bli arkitekt?* Stockholm: Sveriges Arkitekter. <http://www.arkitekt.se/s68262/f13051> [2014-04-22]
- Söderström, B. (2006). *Svenska fjärilar – en fälthandbok*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.
- Uppsala kommun (2003). *Program för Odinslund Uppsala kommun (Diarienummer 2003/20050-1)*. Uppsala: Stadsbyggnadskontoret.
- Uppsala kommun (2010). *Översiktsplan 2010 för Uppsala kommun*. Uppsala: Uppsala kommun.
- Uppsala kommun (2013). *Parkplan för Uppsala stad*. http://www.uppsala.se/Upload/Dokumentarkiv/Externt/Dokument/Bostad_o_byggande/Parker_lekplatser/PARKPLAN_plankarta4_kulturhistoriskt_intressanta_parker_promenader.pdf [2014-04-19]

Bildreferenser

Figur 1. Tätortskarta med publiceringstillstånd av © Uppsala kommun 2014, bearbetad av Linnéa Randhem.

Figur 2. Illustration: Linnéa Randhem.

Figur 3. Fotografi: Henri Osti, med publiceringstillstånd av Upplandsmuseet. Beskuren.

Figur 4. Fotografi: Linnéa Randhem.

Figur 5. Karta med publiceringstillstånd av © Lantmäteriet i2012/901, bearbetad av Linnéa Randhem.

Figur 6. Baskarta med publiceringstillstånd av © Uppsala kommun 2014, bearbetad av Linnéa Randhem.

Figur 7. Illustration: Linnéa Randhem.

Figur 8. Illustration: Linnéa Randhem.

Figur 9. Bild: Linnéa Randhem. Skalgubbar: Theodor Javanaud Emdén, Skalgubbar.se, licens: creative commons (CC BY 3.0).

Figur 10. Illustration: Linnéa Randhem, baskarta med publiceringstillstånd av © Uppsala kommun 2014.

Figur 11. Illustration: Linnéa Randhem.

Figur 12. Illustration: Linnéa Randhem.